

Matkailututkimus 9: 2, 53–59 (2013)
©Suomen matkailututkimuksen seura

Väitöksiä - Dissertations

Ilmastonmuutostietoisuus ja sopeutuminen luontoon perustuvassa talvimatkailussa Suomessa – alueellisia ja toiminnallisia haavoittuvuuksia

Kaarina Tervo-Kankare
Maantieteen laitos, Oulun yliopisto

Climate change awareness and adaptation in nature-based winter tourism. Regional and operational vulnerabilities in Finland

The tourism industry is highly dependent on climate; it is an important motivational factor for many tourists, and climatic conditions influence tourism destinations' attractiveness, accessibility and activities. In order to cope with climatic changes - to gain from the positive and to avoid the negative consequences - the industry has to implement adaptation measures while participation in mitigation is also required. For a fragmentary industry consisting of several stakeholders and varying types of destinations this may not be an easy task. This study examines climate change awareness, perceptions and adaptation in the context of nature-based winter tourism industry in Finland. It assesses the factors affecting climate change perceptions and knowledge among tourism stakeholders, and the adaptation processes and adaptive capacity of the industry. The study utilizes both quantitative and qualitative data and consists of a continuum of case studies. The findings indicate that the industry's awareness of climate change has increased during the research process. The media and recent weather anomalies have affected tourism stakeholders' perceptions of climate change. Consequently, the industry's attitudes towards adaptation have changed, but not significantly. Several interrelated factors affecting the industry's vulnerability and adaptive capacity were identified. Nevertheless, their importance varies depending on the scale of examination.

Keywords: nature-based tourism, winter tourism, climate change, vulnerability, adaptation, adaptive capacity, environmental perceptions, Finland

Johdanto

Arktisilla alueilla lämpötilat ovat kohonneet kaksi kertaa nopeammin kuin muualla maailmassa (ACIA, 2004; Pachauri & Reisinger, 2007). Lämpenemisellä, samoin kuin muilla ilmastomuutoksen varhaisilla merkeillä, kuten jokien virtaamien kasvamisella, lumi- ja jääpeitteen kutistumisella, sateiden lisääntymisellä ja ikiroudan sulamisella (ACIA, 2004) oletetaan olevan vaikutuksia myös arktiselle ja subarktiselle alueelle sijoittuvassa Suomessa. Vaikutukset tulevat olemaan varsin erilaisia sijainnista ja vaikutusten tarkastelunäkökulmasta riippuen.

Matkailuelinkeinossa, jonka riippuvaisuus luonnonvaroista ja erityisesti ilmastosta on yleisesti tunnustettu asia (Hall, 2008; Scott, Hall & Gössling 2012), ilmastomuutoksen vaikutuksilla on suuri merkitys. Ilmasto on tärkein yksittäinen motivaatio-tekijä monille matkailijoille ja ilmastolliset olosuhteet määrittävät paitsi matkailijoiden matkakokemusta myös matkailukohteiden vetovoimaisuutta; niissä tarjottavia matkailuaktiviteetteja ja kohteiden saavutettavuutta. Kärjistetysti voidaan sanoa, että valtaosalle matkailusta pysyvät, matkailua suosivat ympäristölliset olosuhteet ovat elinehto – ja usein nämä olosuhteet liittyvät kiinteästi ilmastollisiin tekijöihin (Gössling & Hall, 2006). Tämän vuoksi ilmastollisissa oloissa tapahtuvat muutokset vaikuttavat matkailualan tulevaisuuteen ja kehittämiseen, erityisesti luontoon perustuvassa matkailussa, jota pidetään yhtenä ilmastomuutoksen suhteen haavoittuvimmista matkailun muodoista (Hall, 2005). Selviytyäkseen muutoksessa – hyötyäkseen ilmastomuutoksen myönteisistä ja välttääkseen kielteisiä seurauksia – matkailualan toimijoiden on sopeuduttava uusiin olosuhteisiin samaan aikaan kuin matkailualalta vaaditaan osallistumista ilmastomuutoksen torjumiseen tähtääviin toimenpiteisiin.

Matkailualan pirstaleisuus, monet toimijat sekä matkailukohteiden ja matkailuaktiviteettien erilaisuus, kuitenkin vaikeuttaa sopeutumista, etenkin, kun tietoa matkailun ja ilmastomuutoksen välisestä suhteesta on toistaiseksi saatavilla vain vähän (Scott, de Freitas & Matzarakis, 2009; Becken & Hay, 2012). Suomessa matkailuun liittyvää ilmastomuutostutkimusta on tehty vuodesta 2005 asti, mutta edelleenkin tutkimustietoa on olemassa kohtuullisen vähän – mikä on hieman epäsuhteessa sen kanssa, kuinka tärkeä merkitys matkailulla on aluekehittämisen välineenä maasamme (Hakkarainen & Tuulentie, 2008; Työ- ja elinkeinoministeriö, 2010). Suomen tilanne ei ole kuitenkaan mitenkään poikkeuksellinen, sillä maailmanlaajuisestikin matkailun ja ilmastomuutoksen suhteesta on ollut olemassa kohtuullisen vähän ja yksipuolista tutkimustietoa. Tutkimuksen määrä on kuitenkin lisääntynyt viime vuosikymmenen aikana merkittävästi ja esimerkiksi tiedon maantieteellinen kattavuus on parantunut koko ajan.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan matkailun, globaalin ilmastomuutoksen ja siihen sopeutumisen suhdetta luontoon perustuvan talvimatkailun kontekstissa. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys sijoittuu matkailumaantieteeseen ja sen keskeisenä teemana ovat ympäristön ja matkailun väliset suhteet (tourism-environment rela-

tions). Tutkimus perustuu behavioraalisen maantieteen ajatukseen siitä, että ihmiset toimivat ympäristöstä muodostamiensa mielikuvien perusteella (environmental perceptions) (Gold, 1980; Parry, 1993; Méheux & Parker, 2006; Xiang & Formica, 2007). Siten oletetaan, että käsitykset ilmasto-oloissa tapahtuvista muutoksista ohjaavat matkailun eri toimijoiden toimintaa muuttuvissa olosuhteissa.

Tutkimuksen tavoitteena on määrittää ilmastonmuutostietoisuuden ja -mielikuvien kehittymiseen liittyviä prosesseja, ja analysoida matkailualan sopeutumista ja sopeutumiskykyyn vaikuttavia asioita. Tutkimus myös laajentaa matkailun ilmastomuutostutkimuksen maantieteellistä ja toiminnallista ulottuvuutta tarkastelemalla paitsi erilaisia talvimatkailun muotoja – joista on olemassa vain vähän tutkittua tietoa – myös matkailualueen maantieteellisen sijainnin merkitystä ilmastonmuutoshaavoittuvuuden näkökulmasta.

Tutkimuksessa on hyödynnetty monipuolisesti erilaisia aineistoja. Sen empiirinen aineisto koostuu kahdesta haastattelututkimuksesta sekä kahdesta kyselytutkimuksesta. Haastattelut toteutettiin vuosina 2005 (19 haastattelua) ja 2009–2010 (18 haastattelua) Pohjois- ja Keski-Suomessa talvimatkailuun keskittyneissä matkailukeskuksissa sekä Itä-Suomessa ns. Järvialueella kesämatkailukohteissa. Haastatteluihin osallistui pääasiassa matkailuyrittäjiä (ohjelmopalvelut ja majoitusala), mutta myös matkailun kehittämisestä vastaavia toimijoita. Kyselytutkimukset toteutettiin vuonna 2007. Ensimmäiseen kyselyyn (N=164) osallistuivat luontomatkailuyrittäjät ympäri Suomea ja toinen kysely suunnattiin Rovaniemen ulkomaisille joulumatkailijoille (N=264). Tutkimuksen muuna aineistona käytettiin matkailun kehittämissuunnitelmia ja -strategioita, ilmastotilastoja ja -ennusteita, matkailutilastoja sekä sanomalehtiartikkeleita. Aineiston analysointiin käytettiin sisällönanalyysia, kvantifiointia ja tilastollisia menetelmiä.

Tietoisuus ilmastonmuutoksesta kasvamassa

Matkailuelinkeinon toimijoiden tietoisuus ilmastonmuutoksesta on lisääntynyt tutkimuksen toteuttamisen aikana. Matkailutoimijoilla on tutkimuksen mukaan entistä tarkempaa tietoa ilmastonmuutoksen syistä ja seurauksista, ei vain yleisellä tasolla vaan myös matkailun kontekstissa. Valtaosa toimijoista uskoo ilmastonmuutoksen johtuvan ihmisen toimista. Jotkut matkailuyrittäjät pitävät ilmastonmuutosta suurempana haasteena toiminnalleen kuin esimerkiksi maankäyttöön liittyviä ongelmia, mikä kertoo siitä, että muutokseen suhtaudutaan vakavasti ja sillä uskotaan olevan merkittäviä vaikutuksia omalle toiminnalle. Matkailuala on tietoinen omista, eritoten paikallisesti näkyvistä haavoittuvuuksistaan, kuten lumikauden lyhentymisestä ja siihen liittyvistä ongelmista, ja toimijat hahmottavat jonkin verran myös laajempia asia-yhteyksiä liittyen esimerkiksi matkailukohteiden markkinointiin sekä matkailijoiden mielikuvien ja odotusten muuttumiseen.

Tulosten mukaan tiedotusvälineet ja omat ilmasto-olosuhteisiin liittyvät havainnot ovat keskeisimpiä ilmastonmuutostiedon lähteitä. Tiedotusvälineiden välittämään tietoon suhtaudutaan kriittisesti, mutta mikäli omat havainnot sääilmiöistä osuvat yksiin tiedotusvälineiden tiedon kanssa, tiedotusvälineiden tietoa käytetään vahvistamaan omia käsityksiä. Ilmastonmuutoksen taustalla olevia tekijöitä ei pidetä

matkailun kannalta merkityksellisinä, eikä matkailu ei ole tutkimukseen osallistuvien mielestä erityisen keskeinen ilmastonmuutosta kiihdyttävä tekijä (verrattuna ”isojen valtioiden” hiilidioksidipäästöihin).

Suhtautuminen ja sopeutuminen ilmastonmuutokseen

Vaikka matkailutoimijoiden ilmastonmuutostietoisuus on lisääntynyt viime vuosien aikana, ei sillä ole ollut merkittävää vaikutusta käsityksissä ja toiminnassa ilmastonmuutokseen sopeutumiseksi. Matkailualan toimijoilta näytävät puuttuvan menetelmät ja/tai halukkuus sopeuttaa matkailutoimintaansa ennakoivasti muuttuviin olosuhteisiin. Arkielämässä ilmastonmuutos näkyy lähinnä keskusteluna paikallisista sääilmiöistä ja niiden vaikutuksista sekä reagoimisena äkillisiin sääilmiöihin.

Reaktiivista suhtautumista perustellaan ilmastonmuutoksen hitaalla etenemisellä ja erityisesti pienten ja keskisuurten matkailuyritysten toiminnan pienuudella: yritysten toiminta- ja kehittämissuunnitelmat ulottuvat usein vain vuoden tai parin, maksimissaan kymmenen vuoden päähän. Yrittäjät ovat lisäksi kokeneet selviytyvänsä hyvin muuttuvissa olosuhteissa, joita Suomen keskenään varsin erilaiset vuodet tarjoavat. Tämä on vahvistanut matkailutoimijoiden käsitystä siitä, että myös pysyvimpiin muutoksiin pystytään sopeutumaan reaktiivisesti. Toisaalta matkailuelinkeinon kannalta merkityksellistä ilmastonmuutostietoa on ollut vähän saatavilla, eikä yrityksillä ole varaa sijoittaa suuria summia uuteen teknologiaan tai muuttaa toimintaansa merkittävästi vain sillä perusteella, että jotain saattaa ehkä tapahtua parinkymmenen vuoden päästä.

Ilmastonmuutosuhan koetusta kaukaisuudesta huolimatta matkailussa käytettyjen sopeutumismenetelmien kirjo on monipuolistunut tutkimuksen aikana. Tutkimuksen loppuvaiheessa (2009–2010) sopeutumismenetelmien ilmoitettiin liittyvän ilmastonmuutoksen vaikutusten torjumiseen useammin kuin tutkimuksen alkuvaiheessa vuonna 2005. Tutkimuksen kohteina olleista talvimatkailun muodoista sopeutumistoimia toteutettiin vähiten hiihdossa ja eniten laskettelussa. Käytössä jo olleet sopeutumismenetelmät liittyivät useimmiten ilmastonmuutoksen paikallisiin vaikutuksiin sekä talvimatkailukauden ennallaan säilyttämiseen. Suunnitellut sopeutumismenetelmät huomioivat myös ilmastonmuutoksen globaaleja vaikutuksia ja suuntautuivat enemmän tulevaisuuteen, sillä ne keskittyivät pääasiassa matkailukohteiden kehittämiseen ja markkinointiin. Matkailun yleisten kehittämissuunnitelmien, ympärivuotisen ja kestävän matkailun kehittämisen ajateltiin lisäksi vastaavan myös ilmastonmuutoksen haasteisiin.

Maantieteellinen sijainti ja matkailumuoto vaikuttavat sopeutumiskykyyn

Tutkimustulosten mukaan matkailukohteen maantieteellinen sijainti on perustana sopeutumiselle matkailussa, sillä ilmastonmuutoksen voimakkuus ja vaikutukset vaihtelevat alueittain. Sijainti on usein myös keskeinen tekijä, joka määrittää matkailukohteen vetovoimatekijöitä, kausivaihteluita sekä kohteen saavutettavuutta. Vi-

meksi mainitulla voi olla tulevaisuudessa vielä nykyistä suurempi merkitys, mikäli ilmastonmuutoksen torjuntaan tähtäävät toimenpiteet vaikuttavat matkailijoiden liikkuvuuteen.

Matkailutoiminnan muoto, eli se, minkälaisia matkailuaktiviteetteja yritys tarjoaa, vaikuttaa myös sopeutumiseen, sillä aktiviteettien toteuttaminen on riippuvaista erilaisista ilmastotekijöistä (esim. lumipeitteen paksuus) ja ne ovat myös haavoittuvia erilaisille tekijöille (esim. tuulisuus, kova pakkanen). Lisäksi erilaisiin aktiviteetteihin liitetyt mielikuvat, imagot, vaikuttavat niiden sopeutumismahdollisuuksiin. Esimerkiksi lumettamista ei pidetä mitenkään erikoisena laskettelussa, mutta koiravaljakkosafareihin liitettyihin mielikuviin lumitykit eivät sovi. Aktiviteettien monipuolisuus sekä koko matkailukohteen että yksittäisen matkailuyrityksen tasolla vaikuttaa sopeutumismahdollisuuksiin parantavasti. Kausiluonteisuus ja erityisesti matkailuhuippujen ajoittuminen voivat myös lisätä matkailualueiden haavoittuvuutta, jos esimerkiksi joulumatkailun osuus matkailutuloista on merkittävä alueella, jossa talvikausi lyhenee erityisesti alkupäästään.

Kyky sopeutua ilmastonmuutokseen liittyy myös ilmastonmuutostietoisuuteen, asenteisiin ja ilmastonmuutostiedon saatavuuteen. Matkailutoimijat kaipaavat erityisesti paikallisesti kohdennettua tietoa ilmastonmuutoksen vaikutuksista oman sopeutumisensa tueksi. Sen sijaan yhteistyön lisäämistä ilmastonmuutoksen takia ei koettu tarpeelliseksi. Matkailutoimijoiden mukaan ilmastonmuutokseen liittyvät uhat eivät lisää tarvetta monipuolistaa yhteistyötä eri matkailutoimijoiden kesken.

Sopeutumistutkimus matkailussa

Vaikka ilmastonmuutostietoisuus matkailussa on lisääntynyt viime vuosina, alan sopeutuminen ilmastonmuutokseen on edelleen lapsenkengissään. Sopeutumismenetelmien kehittämistä ovat jarruttaneet paitsi matkailutoimijoiden luottamus kykyihinsä sopeutua muutoksiin reaktiivisesti myös ilmastonmuutoksen hidaskäynninen – kuten myös muissa tutkimuksissa on todettu, ilmastonmuutoksen aikaskaenaarioita (2020-luku, 2050-luku, vuosisadan loppu) pidetään liian kaukaisina muutaman vuoden jänteellä toimivassa elinkeinossa (ks. Kietäväinen, Tuulentie & Rovannerä, 2011), joka koostuu suurelta osin pienistä ja keskisuurista yrityksistä. Myöskään ilmastonmuutoksen torjumiseen tai hidastamiseen tähtääviä toimia ei pidetä ajankohtaisina tai tarpeellisina matkailussa.

Yksi mahdollisuus vahvistaa sekä ilmastonmuutokseen sopeutumista että sen torjumista matkailussa on huomioida ne paremmin matkailun kehittämisstrategioissa kansallisella tasolla tai korostamalla matkailuun liittyviä näkökohtia ilmastonmuutosstrategioissa (ks. Gössling & Hall, 2008; Becken & Clapcott, 2011). Toisaalta ilmastonmuutoksen etenemisestä ja vaikutuksista paikallisesti on olemassa vain vähän tietoa. Matkailutoimijoiden on vaikea suunnitella sopeutumistoimenpiteitä epävarman tiedon varassa.

Matkailijoiden merkitys ilmastonmuutokseen sopeutumisessa korostuu matkailukeskuksiin liitettyjä mielikuvia arvioidessa. Toistaiseksi tietoa matkailijoiden suhtautumisesta matkailumaisemissa tapahtuviin muutoksiin on olemassa vain vähän. Suuri osa matkailijoihin keskittyneestä tutkimuksesta on käsitellyt heidän suhtautumistaan

erilaisten ilmastonmuutoksen torjumistoimenpiteiden (esim. hiiliverot, energiansäästö) vaikutuksiin (Becken, 2007; Gössling ym., 2009) tai muuttuviin lumiolosuhteisiin laskettelukeskuksissa (Pickering, Castley & Burt, 2010). Matkailukeskuksiin liitettyjen mielikuvien ja niiden elementtien kriittinen arviointi voi kuitenkin olla tarpeen suunniteltaessa matkailua muuttuvassa ilmastossa (Frochot & Kreziak, 2008; Buzinde ym., 2010). Erityisesti alueilla, joissa mielikuvien kehittymiseen tai imagon luomiseen on kulunut huomattavan pitkä aika, niiden muuttaminen uusia ilmasto-oloja vastaavaksi voi osoittautua suureksi haasteeksi.

Julkaisu: Nordia Geographical Publications 41:2. Geographical Society of Northern Finland and the Department of Geography, University of Oulu.

References

- ACIA (2004). Impacts of a warming Arctic: Arctic climate impact assessment. Cambridge: Cambridge University Press.
- Becken, S. (2007). Tourists' perceptions of international air travel's impact on the global climate and potential climate change policies. *Journal of Sustainable Tourism* 15(4), 351–368.
- Becken, S. & R. Clapcott (2011). National tourism policy for climate change. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events* 3(1), 1–17. doi: 10.1080/19407963.2011.539378
- Becken, S. & J. E. Hay (2012). Climate change and tourism. From policy to practice. Oxon: Routledge.
- Buzinde, C. N., D. Manuel-Navarrete, D. Kerstetter & M. Redclift (2010). Representations and adaptation to climate change. *Annals of Tourism Research* 37(3), 581–603.
- Frochot, I. & D. Kreziak (2008). Customers' perceptions of ski resorts' images: Implications for resorts' positioning strategies. *Tourism and Hospitality Research* 8, 298–308.
- Gold, J. R. (1980). An introduction to behavioural geography. Oxford: Oxford University Press.
- Gössling, S. & C. M. Hall (Toim.) (2006). Tourism and global environmental change. Ecological social, economic and political interrelationships. Oxon: Routledge.
- Gössling, S. & C. M. Hall (2008). Swedish tourism and climate change mitigation: An emerging conflict? *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism* 8(2), 141–158.
- Gössling, S., L. Haglund, H. Kallgren, M. Revahl & J. Hultman (2009). Swedish air travellers and voluntary carbon offsets: towards the co-creation of environmental value? *Current Issues in Tourism* 12(1), 1–19.
- Hakkarainen, M. & S. Tuulentie (2008). Tourism's role in rural development of Finnish Lapland: interpreting national and regional strategy documents. *Fennia* 186(1), 3–13.
- Hall, C. M. (2005). Tourism. Rethinking the social science of mobility. Harlow: Pearson Education Limited.
- Hall, C. M. (2008). Tourism and climate change: Knowledge gaps and issues. *Tourism Recreation Research* 33(3), 339–350.
- Kietäväinen, A., S. Tuulentie & S. Rovannerä (2011). Lapin matkailun sopeutuminen ilmastonmuutokseen. Clim-ATIC -hankkeen työraportti. Metlan työraportteja 194.
- Méheux, K. & E. Parker (2006). Tourist sector perceptions of natural hazards in Vanuatu and the implications for a small island developing state. *Tourism Management* 27, 69–85.
- Pachauri, R. K. & A. Reisinger (Toim.) (2007). Climate change 2007. Synthesis report. Intergovernmental Panel on Climate Change, Geneva.

- Parry, M. (1993). Geographers and the impact of climate change. In Johnston, R. J. (Toim.), *The challenge for geography. A changing world: a changing discipline* (ss. 138–147). Oxford: Blackwell.
- Scott, D., C. de Freitas & A. Matzarakis (2009). Adaptation in the tourism and recreation sector. In Ebi, K. L., I Burton & G. McGregor (Toim.), *Biometeorology for adaptation to climate variability and change* (ss. 171–194). Springer.
- Scott, D., C. M. Hall & S. Gössling (2012). *Tourism and climate change: Impacts, adaptation and mitigation*. London and New York: Routledge.
- Työ- ja elinkeinoministeriö (2010). Suomen matkailustrategia 2020. 5.7.2012. http://www.tem.fi/files/27053/Matkailustrategia_020610.pdf
- Xiang, Z. & S. Formica (2007). Mapping environmental change in tourism: A study of the incentive travel industry. *Tourism Management* 28, 1193–1202.